

УДК 378.147.

**В.М. Солощенко**

Сумський державний педагогічний університет

## **ОСОБЛИВОСТІ ПРИСУДЖЕННЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ У ЄВРОПІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ**

*У статті висвітлено історичну ретроспективу становлення інституту наукових ступенів та вчених звань в Європі; проаналізовано витoki сучасної системи наукових ступенів та вчених звань; встановлено взаємозалежність системи вищої освіти країн Європи, структури університетських ступенів та умов присудження докторського ступеня.*

**Ключові слова:** ретроспектива становлення, науковий ступінь, вчене звання, ступінь, університет

**Постановка проблеми.** Тенденції розвитку світової науки зумовлюють зростання її ролі та значення у житті людства. Для того, щоб посісти належне місце серед інших європейських країн світу, наша держава має визнати національним пріоритетом розвиток власного науково-технічного потенціалу, становлення, збереження та відтворення наукової традиції. Ці процеси зумовлюють необхідність удосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Уперше у 1130 р. в університеті м. Болонья на основі публічного захисту дисертації було присуджено докторський ступінь, однак проблеми атестації наукових та науково-педагогічних кадрів і до сьогодні не сходять з порядку денного. Гостра дискусія щодо ефективності сучасної системи наукових ступенів та вчених звань триває і в нашій державі. А приєднання України до Болонського процесу з новою силою підкреслило необхідність пристосування системи наукових ступенів та вчених звань до вимог сьогодення, перегляду правових норм, що забезпечують її функціонування. Вирішенню цих завдань має сприяти ретельне вивчення відповідного багатовікового історичного досвіду, починаючи з утворення перших університетів. Цим і визначається актуальність статті.

**Аналіз актуальних досліджень.** Проблемам становлення та розвитку університетів присвячено багато наукових праць, зокрема: Я. Ганіткевич (автономія та самоврядування університетів), Ж. Верже, Г.І. Липатникова (історія університетів Європи XII – XV ст.), Н.С. Суворов (середньовічні університети) [14], А.Н. Якушев (становлення та розвиток інституту

присудження вчених ступенів в університетах Західної Європи (XII–пер. пол. XX ст.), І.О. Вакарчук, М. Зубрицька, В.Г. Кремень, М. Мінаков, М.Ф. Степко (сучасна університетська освіта в Україні) [2; 5; 1; 3].

**Метою статті** – звернення до першооснов, до витоків сучасної системи наукових ступенів та вчених звань, що є не лише пізнавальним, а й практично корисним для вирішення сучасних завдань реформування атестації науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Зокрема, до першочергових завдань запропонованої статті ми відносимо спробу опису та структуризації первинного досвіду становлення інституту наукових ступенів та вчених звань в Європі.

**Виклад основного матеріалу.** У науково-дослідній роботі кожного викладача стимулюючий характер мають кваліфікаційні ступені, що присуджуються науковцям за певні досягнення у дослідній роботі. У суспільних науках під поняттям «ступінь» розуміють систему звань, та інших статусних позначень особи, а також їхню ієрархію, порядок набуття, надання тощо [5]. Так, вітчизняна система ступенів науково-педагогічних працівників включає назви посад, наукові ступені, вчені звання, державні почесні звання, звання лауреатів державних та громадських наукових премій, академічні звання дійсних членів (академіків) і членів-кореспондентів академій та інших авторитетних наукових товариств. Не перебільшуючи значення цієї ієрархії наукових ступенів як суто формального критерію, що не завжди об'єктивно відбиває здатність людини до наукової та педагогічної діяльності та її реальні творчі здобутки, необхідно підкреслити, що вона досі є необхідним та самим раціональним засобом засвідчення кваліфікації спеціаліста, фіксації досягнення ним певного ієрархічного ступеня у професійній сфері [5].

Для розуміння чинників домінанти Болоньї у сучасних ініціативах реорганізації та вдосконалення європейського науково-освітнього простору доцільно звернутися до тих середньовічних та ренесансних традицій, які сприяли становленню та розвитку університету Болоньї. Такий підхід формулюється як методологічна проблема відбору зразків минулого, що дозволяють моделювати різні аспекти соціокультурних взаємодій, які актуалізують історичну спадщину минулого в сучасній культурі.

Уніфікований характер Середньовічної Європи передбачав безперешкодну міграцію інтелектуальних ресурсів через хибкі європейські

кордони, причому варто відмітити, що знання не могло обкладатися митом, а, навпаки, оплачувалося. Крім того, у XII – XIII ст. у Західній Європі був єдиний світогляд – католицька релігія та єдина мова міжнародного спілкування – латина. Тому характер середньовічної науки та система навчання в усіх університетах того часу мали бути приблизно однаковими, що сприяло розвитку міжнародної співпраці та будл запорукою успішної інтернаціоналізації вищої освіти [7].

У свою чергу, уніфікований світогляд латинського світу, маючи свій культурний взірець – Античність, дозволяв вагантам (мандрівним співцям) безперешкодно мігрувати у межах простору, замкненого між трьома основами «Університет – Рим – Єрусалим», тобто карта середньовічного світу в свідомості пересічних громадян являла собою простий трикутник. Завдання, що стояли того часу перед представниками університетського консорціуму, також були єдиними. Вони зводилися передусім до забезпечення створення, поширення та збереження нового знання [2].

Для вирішення цих завдань середньовічний університет (від. лат. *schola, stadium*) повинен був мати: цеховий характер – оскільки знання не створюється одинаками; бути ієрархічно організованим – знання треба не лише створювати, а й зберігати та передавати; нести відповідальність перед суспільством за якість власної продукції шляхом використання таких форм звітності та зворотного зв'язку, як диспути, семінарії, дискусії [5].

У період Середньовіччя будь-яке товариство, купецька ганза чи ремісничий цех називалося університетом (від. лат. *universitas*). Отже, представники вченої корпорації стали називати себе «*universitas studii*», оскільки терміном «*studentes*» позначали і викладачів, і тих, хто навчається. Як і в будь-якій іншій організації середньовіччя, створеної за типом цеху, «*universitas studii*» мала ієрархічний характер – залежно від обсягу знань, життєвого досвіду, але ніколи – через родовід. Так, до XIII ст. утворилася система наукових ступенів та вчених звань [5].

Один із дослідників історії середньовічних університетів – Н.С. Суворов, наполягає на подібності структури університетів до корпорацій, що склалися з наукових інтересів, із устроєм ремісничих цехів. Освітнє ремесло мало такі ж регульовані форми, як і будь-яке ремісниче виробництво: певна дисципліна та певна послідовність градацій

у середовищі членів корпорації – школярів, бакалаврів і магістрів або докторів, які відповідали цеховим градаціям учнів підмайстрів та майстрів. Після засвоєння початкових знань (основ ремесла), майстер представляв свого учня іншим майстрам для випробування, витримавши яке учень ставав підмайстром (бакалавром). Це дозволяло йому виконувати самостійну роботу, але не позбавляло необхідності вдосконалювати свою майстерність. Далі, пройшовши нове випробування перед майстрами, він міг стати викладачем або майстром науки. Корпоративна структура середньовічних консорцій передбачала, що студенти та викладачі пов'язані єдиною метою та здатні до виробництва та передачі особливого виду товару – знання [5].

Сенс та зміст діяльності вчених товариств середньовічної Європи об'єктивувалися у вигляді системи створюваних соціально-культурних та поняттєвих цінностей через зміну людини як особистості та суб'єкта ієрархії наукової консорції. З одного боку, видозмінювалися міжсуб'єктні відносини – з родинно-виробничих на професійно-виробничі. З іншого ж боку, процес утворення наукових консорцій не міг бути революційним за формою, оскільки повторював структурні зразки родинно-виробничих утворень. Таким чином, відбувалася самовдосконалення репродуктивних та продуктивних (творчих) засад у науковій спільноті.

Традиційність середньовічної Європи стабілізувала функціонування необхідного для практичної або духовної діяльності знання у межах цеху, гільдії, тобто замкнених спільнот. Більшість європейських спільнот-корпорацій використовували сімейний принцип, принцип спадкового професіоналізму, а сімейні контакти – як основну структуру, що транслює знання. Спадковий професіоналізм відігравав значну роль у середньовічній Європі – особливо у формі «сімейної традиції» та у вигляді «родинних привілеїв». Але така традиційність не могла бути тривалою і стійкою.

Попри всі цінності спадкового професіоналізму він перестав використовуватися як на соціально-побутовому рівні, так і на рівні передачі знання. Генетичні структури відмовлялися «працювати». Почалася орієнтація не на сімейний контакт, а на корпоративний інститут учнівства, що передбачав єдині стандарти майстерності у підготовці кадрів. І коли авторитет батька чи авторитет родини вже не визначав перебіг цехової діяльності, виникла

потреба в іншому типі ієрархізації відносин усередині «universitas studii». Саме в цей час виникають перші наукові ступені та вчені звання [2].

Перший досвід заснування наукових ступенів традиційно пов'язують із виникненням у 1088 р. Болонського університету. На початку XIII ст. малі земляцтва Болоньї злилися в університет ультрамонтанів (італійців) та університет цитрамонтанів (іноземців). В університеті часто вчилися особи зрілого віку, що іноді мали високі посадові ранги, наприклад, архідиякони та кардинали. Водночас викладачі університету не мали високого статусу за межами університету і навіть не були громадянами Болоньї. Тому історично склався специфічний тип навчального закладу, так звані студентські університети. Ректорів у них обирали студенти. Вони ж фактично встановили повний контроль за організацією і процесом проведення занять. Студенти наймали викладачів, укладали з ними щорічні контракти, у яких фіксувалися суми гонорарів, встановлювався порядок читання окремих книг. Все це було юридично закріплене у найстарішому університетському статуті 1252 р., який зафіксував стабілізацію університетів як суспільних утворень. Проте професори зберігали певні прерогативи в академічному житті, зокрема в організації випробувань на наукові ступені та на протипагу ректорам, обраним студентами, утворювали спеціальні професорські колегії з вирішальним правом голосу з багатьох питань університетського життя [4].

Перший по-справжньому науковий ступінь з'явився в Болоньї лише у 1130 році. Це був ступінь доктора наук (від лат. *docere* – вчити, навчати), який існував у двох категоріях: знавець цивільного права (від лат. *doctor legum*) та знавець церковного права (від лат. *doctor canonum*). Ступінь доктора наук стає першою і чи не єдиною відзнакою заслуг справжнього науковця. Водночас, у середньовічних університетах присудження ступеня доктора також могло бути передумовою для виходу з наукового товариства, з метою самостійного здійснення навчальної та наукової роботи. Присудження цього ступеня передбачало певну процедуру, насамперед публічний захист дисертації [4]. Разом із ступенем доктора з'явився і проміжний ступінь ліценціата (Бельгія, Іспанія, Португалія, Фінляндія, Швеція) (від лат. *licentiatus* – той, хто допущений, хто має право). Такий статус мали особи, які склали відповідний іспит, подали письмову роботу – дисертацію і ще до її захисту отримали право

читати лекції. Поява цього ступеня зумовлювалася тим, що процедура зведення в «докторство» вимагала значних грошових витрат, хоча сама докторська ліцензія (дозвіл на захист дисертації) власне нічого не коштувала. Тому на тих науковців, які отримавши ліцензію, не мали змоги витримати такий фінансовий тягар, стали називати ліценціатами – володарями особливого ступеня, проміжного між бакалавром і доктором чи магістром. Разом з тим у деяких університетах, наприклад, в Оксфорді та Гейдельберзі особливого класу ліценціатів не утворилося тому, що за ліцензією обов'язково протягом року здобувався і вищий науковий ступінь, інакше сама ліцензія втрачала чинність [7].

Осторонь стоїть учене звання професора. Воно з'явилося лише наприкінці XVI століття у Великій Британії (Оксфордський університет). Термін «професор» (від. лат. *profiteor* – знавець, публічно визнаний учителем) прийшов зі Стародавнього Риму [3]. Прийнято вважати, що першим професором риторики був Квінтіліан (з 68 р. н. е.). У середньовічних університетах Європи (XV – XVI ст.) професорами стали називати викладачів, магістрів та докторів. Проте в італійській Болонії вчене звання професор вживалося в значенні «викладач взагалі», а тому не могло стати терміном на позначення заслуженого вченого. У Великій Британії, навпаки воно набуло термінологічного значення. Тому вперше офіційний статус професора було встановлено в Оксфордському університеті в XVI ст. [4].

Отже, вже в середньовічному університеті існували, майже всі, якщо орієнтуватися на сучасні наукові ступені (бакалавр, магістр, доктор) і вчене звання професора. Але у сучасному розумінні фактично існував лише ступінь доктора або магістра для професора, що здобув цей ступінь із виконанням тих умов, якими була обумовлена ліцензія. Уведення до вищого ступеня випробуваннями не супроводжувалося. Випробування (іспити) передувало лише отриманню ліцензії.

Отже, у процесі формування університетської освіти утворилася система наукових ступенів та звань, яку прийняли всі університети світу. Наукові ступені запроваджено ще в середньовічних університетах Західної Європи XII – XIII ст. передусім як альтернативу традиційній родинній термінології. Зауважимо, що у XV ст. в Європі діяло більше, ніж 60 університетів, з них до 25 – в Італії, більш 20 – у Німеччині, решта – у Франції,

Англії, Іспанії, Чехії, Польщі. При цьому важливим є той факт, що фактично вже існував єдиний освітній простір, єдина система наукових ступенів.

Важливим для нашого дослідження є встановлення взаємозалежності системи вищої освіти країни, структури університетських ступенів та умов присудження докторського ступеня.

Таблиця 1.

**Структура освітніх та наукових ступенів у провідних країнах Європи [3]**

Країна	Система вищої освіти		Структура університетських ступенів		Структура ступеня доктора	
	унітарна	бінарна	одно-рівнева	дворівнева	одно-рівнева	дво-рівнева
Австрія		2	1		1 (b)	
Греція			1		1 (a)	
Данія				2		2
Ірландія					1	
Іспанія	1		1			
Ісландія		2		2		2
Італія	1		1		1	
Ліхтенштейн		2		2		
Нідерланди		1 (d)	1		1	
Німеччина		2	1 (c)	2	1(b)	
Норвегія					1	
Португалія						
Об'єднане Королівство	1					
Україна		2				2
Фінляндія					1 (a)	
Франція					1(a, b)	
Швеція	1				1 (a)	

Примітки: а – пропонується «проміжний» ступінь, що орієнтований на дослідження. У Фінляндії та Швеції – це ступінь за вибором, після нього отримується нижчий докторський ступінь і він не є обов'язковою передумовою для продовження навчання на отримання ступеня доктора, але у Франції та Греції «проміжний ступінь» – обов'язкова умова для навчання за докторською програмою; b – крім докторського ступеня, існує також габілітація (докторат-2) (Habilitation) – для заміщення посад завідувачів кафедр; c – перший ступінь – бакалавр, другий – магістр; d – уведений ступінь Kandidaats (перший ступінь з 3-річним навчанням).

З таблиці 1. стає зрозумілим той факт, що структура системи вищої освіти, структура університетських ступенів та ступеня доктора є взаємозалежними та взаємопов'язаними елементами, що склалися історично та відображають специфічні особливості кожної країни.

Необхідно зазначити, що в сучасному освітньому просторі виникає чимало розбіжностей. Так у багатьох країнах ЄС «доктор» – це людина з вищою освітою, яка захистила дисертацію. В Італії до університетської реформи «доктором» називали будь-якого випускника університету, а у країнах колишнього СРСР – людину, що захистила докторську дисертацію. Для уникнення цих двозначностей ЄС пропонує створити єдину «Європейську структуру кваліфікацій» (European Qualifications Framework) та запровадити вісім рівнів кваліфікації, починаючи з базової середньої освіти і завершуючи трьома циклами вищої освіти, яким відповідають три найвищих рівня освітньої кваліфікації за EQF. Перший цикл вищої освіти (шостий рівень освітньої кваліфікації за EQF) – це рівень бакалавра; другий цикл (сьомий рівень за EQF) – рівень магістра, третій цикл (восьмий рівень за EQF) – докторський рівень [7].

У цьому зв'язку варто підкреслити, що приєднання України до Болонського процесу об'єктивно потребує суттєвої корекції політики розвитку національної вищої освіти, спрямування її на входження до європейського освітнього простору. Провідне місце у вирішенні цього завдання належить вищим закладам освіти, оскільки однією з вимог Болонської декларації є незалежність та автономність університетів у процесах адаптації систем вищої освіти та проведення наукових досліджень.

Рівень завдань перед університетами стає на порядок вище з огляду на положення Сорбонської декларації від 25 травня 1998 р. (Великобританія, Німеччина, Італія, Франція), відповідно до якої університети займають провідні позиції в розвитку та зміцненні інтелектуального, культурного, соціального й технічного європейського простору [1].

З огляду на мету нашого дослідження видається дуже важливим, що у документах, прийнятих за підсумками офіційних заходів у межах Болонського процесу (Прага (Чехія) 2001 р.), (Саламанка (Іспанія) 2001 р.), (Гельсінкі (Фінляндія) 2001 р.), Берлін (Німеччина) 2003 р.), конкретизовано та актуалізовано завдання, які стосуються введення певних кваліфікацій (кваліфікаційних рівнів, наукових ступенів тощо) у вищій школі.

Істотним доповненням до первинних установок Болонської декларації було рішення, прийняте міністрами освіти країн ЄС, що підписали у вересні 2003 р. Берлінське комюніке (Bergen Communiqué: Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference

of European Ministers Responsible for Higher Education, Berlin, 19 September 2003), про включення до переліку завдань вищої школи підготовки на рівні доктора філософії як третього ступеня вищої освіти. Це рішення було зумовлене усвідомленням внутрішньої особливої значущості дослідницької складової для повноцінного функціонування вищої школи, єдності вищої освіти та сучасної науки загалом. Згаданими документами визначено стратегічні цілі модернізації вітчизняних освітніх установ, окреслено напрями руху до європейського освітнього простору, встановлено преференційні напрями адаптації діяльності вищих навчальних закладів регіону до Болонського процесу [6].

У 2002 р. у Лісабоні відбувся семінар із взаємного визнання кваліфікацій, який відпрацював низку рекомендацій, того ж року схвалених Комітетом Ради Європи з освіти і науки (від. англ. Council of Europe's Steering Committee for Higher Education and Research). Нижче наводимо частину цих рекомендацій, які стосуються заходів із визнання академічних та наукових ступенів. Рекомендовано: приділяти основну увагу результатам освіти і компетенції, а не термінам навчання і назвам курсів; розвивати співпрацю між вищими навчальними закладами, що спрямована на здобуття сумісних ступенів та інших форм автоматичного визнання, підвищення рівня довіри між ВНЗ, сприяння взаємному визнанню кваліфікацій; забезпечувати максимальну та правдиву інформованість громадськості про зміст освіти в країнах і конкретних ВНЗ; інформувати професорсько-викладацький склад, адміністративно-управлінський персонал, студентів про визнання кваліфікацій і відповідних документів про вищу світу [5].

Проблему визнання наукових ступенів, включених в академічний освітній процес, можна розглядати як проблему процедур акредитації ВНЗ у країнах Болонського процесу та їх освітніх системах. Якщо освітня програма певного ВНЗ акредитована відповідними органами не тільки своєї країни, а й іншої, то з цього автоматично виходить визнання ВНЗ всіма країнами Болонської конвенції. Ця процедура визнання поширюється на осіб, які засвоїли ту чи іншу програму навчальною закладу, так само, як і на визнання відповідних документів про освіту [1].

На жаль, на пострадянському просторі дискредитація в суспільній свідомості звання вченого, девальвація наукової діяльності призвела до

того, що сама науково-кваліфікаційна робота стала предметом шахрайства: в Інтернеті є безліч пропозиції з написання дисертацій на замовлення, без будь-яких (інтелектуальних, розумових) зусиль з боку замовника. Наукові ступені для споживачів цього ринку – це такі собі аксесуари, почесні приписки до автобіографії.

Отже, проаналізувавши вищезазначене, ми можемо зробити висновок, що з появою першого університету (Болонського) у 1088 р. виникла необхідність у науковій номенклатурі. За структурною ієрархією середньовічні університети були подібні до корпорацій, що склалися з наукових інтересів, із устроєм ремісничих цехів. Кваліфікаційні здобутки переходили у спадок та були подібні до «родинних привілеїв». Однак, згодом попри усі цінності спадкового професіоналізму він перестав використовуватися як на соціально-побутовому рівні, так і на рівні передачі знання і саме в цей час виникають перші наукові ступені та вчені звання. У 1130 р. в Болоньї з'являється перший науковий ступінь – доктора наук, що існував у двох категоріях знавець цивільного права та знавець церковного права. Разом із ступенем доктора з'явився і проміжний ступінь ліценціата. Наприкінці XVI ст. у Великій Британії з'являється вчене звання професора. У середньовічних університетах Європи (XV – XVI ст.) професорами стали називати викладачів – магістрів та докторів. На сучасному етапі реформування та розвитку систем вищої освіти європейські країни намагаються удосконалити структурну ієрархію та ввести єдині вимоги до присудження наукових ступенів, що відображено у багаточисленних офіційних документах.

Перспективним бачиться вивчення досвіду присвоєння наукових ступенів у країнах Європи та його творче використання при реформуванні структурної та змістовної основи присудження наукових ступенів у нашій державі.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Вакарчук І. О. Структурні варіанти стандартів вищої освіти в контексті Болонського процесу / І. О. Вакарчук // Моделі гармонізації національних і міжнародних стандартів освіти у контексті Болонського процесу. – Л. – 2007. – С. 131–139.
2. Ганіткевич Я. Автономія і самоврядування університетів : Європа та Україна / Я. Ганіткевич // Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі. Збірник наукових праць. – Вип. 2. – Тернопіль-Севастополь-Суми, 2004. – С. 67–74.
3. Кремень В. Г. Вища освіта України і Болонський процес / В.Г. Кремень. – Богдан, 2004. – 383 с.

4. Якушев А. Н. Становление и развитие института присуждения ученых степеней в университетах Западной Европы (XII – пер. пол. XX вв.) / А. Н. Якушев. – Ставрополь : СГУ, 1996.

5. A new start for the Lisbon Strategy. Communication to the Spring European Council: Working together for growth and jobs. Communication from President Barroso in agreement with Vice-President Verheugen, 2005. – 27 p.

6. Rosemary D. Producing and Re/producting the European University in the 21-st century research: perspectives on the shifting purpose of higher education / D. Rosemary // Conference of Higher Education Researchers, Ghent, Belgium. – November, 2007.

7. Teichler U. Changing structures of the higher education systems: the increasing complexity of underlying forces / Ulrich Teichler // Higher Education Policy. – 2006. – № 19. – P. 447 – 461.

#### РЕЗЮМЕ

*В статтє освещена историческая ретроспектива становления института научных степеней и ученых званий в Европе; проанализированы истоки современной системы научных степеней и ученых званий; установлена взаимозависимость системы высшего образования стран Европы, структуры университетских степеней и условий присуждения докторской степени.*

**Ключевые слова:** ретроспектива становления, научная степень, ученое звание, степень, университет.

#### SUMMARY

*The article highlights the historical retrospective of the formation of the institute of scientific degrees and scientific knowledge in Europe analyzed the origins of the modern system of scientific degrees and scientific ranks, have interdependent system of higher education in Europe, the structure of university degrees and conditions of the award of doctoral degree.*

**Key words:** scientific degrees, retrospective formation, degrees, academic rank, university.

УДК (0.041.4): [371+373.1+373.51] (410.1)

**Ж. Ю. Чернякова**

*Сумський державний педагогічний  
університет ім. А. С. Макаренка*

### **ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ**

*У статті розглянуто міжнародні та європейські освітні документи щодо реформування педагогічної галузі; визначено особливості професійної підготовки вчителів старшої школи Великої Британії у контексті процесу інтернаціоналізації освіти; виокремлено напрями професійної підготовки вчителів старшої школи Великої Британії.*

**Ключові слова:** інтернаціоналізація освіти, старша школа, мобільність, Європейська Рада, міжнародні програми обміну.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі інтеграції України у світовий та європейський простір освіти та науки докорінного реформування потребує